

DOSYA/KİTAP TANITIMI**KİTAP TANITIMI:
"KAPİTALİZM VE KÖYLÜLÜK:
AĞALAR, ÜRETEENLER, PATRONLAR"**

M. Nisa MENCET*

"20. yüzyılın ikinci yarısında, bizim geçmiş dünyayla ilişkimizi sonsuza kadar koparan en dramatik ve çok önemli sonuçları olan toplumsal değişim köylülüğün ölümüdür. (...) Avrupa ve Ortadoğu çevresinde yalnızca bir köylü kalesi kaldı -Türkiye'de köylülük azaldı ama 1980'lerin ortasında hala mutlak çoğunluk olmaya devam etti." E. Hobsbawm

1. Giriş

Köylülük nedir? Bu soruya diyalektik materyalist anlamda kentliliğin anti-tezidir şeklinde bir cevap verilebilir. Romantik anlamda, kentleşme sonucu kır yaşamından kopan kent insanının kafasında idillik bir hayal canlandıran bir yönü de vardır. Ancak köylü, salt kentli insan için sebze, meyve, hayvan vb. yetiştiren, temel besin maddelerinin üretimini sağlayan iş gücü olarak tanımlanır ve kendi öz geçimini genellikle tarım dışı alanlardan karşılayarak sürdürebilmesi, bu faaliyetin devamlılığı konusunda farklı savların öne sürülebilmesine zemin hazırlar. Bu da başta akla gelen basit tanımların karmaşıklaşmasına neden olur. Peki bu soruyu baştan alıp soracak olursak; "Köylülük nedir?" veya "Köylülük ne değildir?".

Köymen, köylülüğün tanımını "Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar" kitabında şu şekilde yapmaktadır (Köymen, 2008): "Modern tarım teknikleriyle çalışan, şehirdeki girişimciler gibi kar amaçlı piyasa için üretim yapan tarımsal üreticiler için kullanılan "çiftçi" kavramından farklı olarak, "köylü" kavramı, arkaik zamanlardan beri gelen bir yaşam ve dünyayı algılayış biçimini simgeler. Günümüz Avrupa'sındaki tarımsal üreticiler de çiftçidir, "köylü" olarak nitelendirilemezler. Köylü, çok belirli tarihsel-iktisadi koşullar bağlamında, teknik olarak ilkel teknolojiyle, temel olarak kendi geçimini sağlamak için üretim yapan, belli bir homojenliği olan özgür, küçük toprak sahibidir." Bu tanımların ışığında kitabının ana konusunun da işte bu klasik anlamdaki köylülük olduğunu belirtmektedir.

Kitabın önsözünde köylülüğün tanımını ve kitabın amacını ortaya koymuş, bunu yaparken de köylülüğün hem gündelik hayat içinde toplum tarafından hem de siyasetçiler ve yazarlar gibi

*Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

uzmanlar tarafından nasıl algılandığını örneklerle açıklamıştır. Hobsbawm'a göre köylülük, "kendi içinde bir sınıftır" ancak bu durum nereye kadar sürmektedir? (Hobsbawm, 2009). Bu sorunun farklı yanıtlarını tartışabilmek için köylülükle ve tarımla ilgili tarihsel analize ihtiyaç duyulmaktadır. Tarımın kendine göre özgüllüklerinin bulunduğu ve diğer üretim biçimlerinden özelleşmiş olduğu genel kabul gören bir gerçektir. Tarım, sanayiden farklı olarak sınıfsal özellikler, bölüşüm ve sermayenin birikim sorunu açısından değerlendirilmiş olsa da, Marx, kapitalizmin gelişme yasalarının uzun dönemde tarım için de geçerli olduğunu savunmuştur. Bu görüşü, Lenin iki şekilde açıklamıştır (Lenin, 1976). Birincisi, meta üretimi ve ikincisi, ürünün değil ama işgücünün bir meta olduğu gerçeğidir. Bu işgücü alışverişin içine çekilip alındığı zaman üretimin tümü kapitalist nitelik kazanır ve kendine özgü bir sınıf, proletarya yaratır. Doğal ekonominin yerini meta ekonomisi aldığı zaman köylü artık ürettiklerini satmak, araçlar satın almak ve toprak satın almak durumundadır. Köylü basit bir meta üreticisi olarak kaldığı sürece ücretli bir işçinin yaşama standardı onu doyurur.

"Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar" kitabında Köymen, kapitalizmle birlikte köylülüğün dönüşümünü farklı eksenler açısından incelemektedir. Eleştirmenler tarafından "Türkiye'de köylülüğün başına gelenlerin hikayesi" olarak da adlandırılan bu eser, iktisat tarihi kapsamında basılmış olmasına karşın tarım tarihi ve tarım politikası kapsamında da düşününebilecek bir kitap olma özelliği taşımaktadır. Yazarın kitabın önsözünde belirttiği gibi bu kitap, iktisat tarihi gibi okunabileceği gibi sınıfsal çelişkileri toprak, insan ve köylülük üzerinden anlatan bir tarım kitabı gibi de okunabilmektedir.

"İnsan ve Toprak ilişkisi" ile başlayan bu çalışma, "Kapitalizm ve Köylülük", "Mülksüzleşme ve Bağımlılık" ve "Türkiye" alt bölümleri ile devam etmiştir. Emek-sermaye çelişkisinin tarım alanında tarihsel olarak incelenmiş, "Türkiye" başlığı altında ise yakın geçmişe dair değerlendirmeler yaparak önemli konularda, yoğun bir şekilde yaşanan

tartışmaları ifade etmiştir. Konunun tarihselliği, çeşitliliği ve karmaşıklığına karşın herhangi bir detay atlanmamış, olaylar akıcı bir şekilde işlenmiş ve konu tüm yalınlığı ile ortaya konulmuştur. Kitabın tarihselliğinin yanında günümüzün koşullarını da yansıtması okuyucuda heyecan ve şevk uyandırmaktadır. Bu yazıda, kitap/okuyucu etkileşimini koruyarak kitabı tanıtmanın yanında eserin gösterdiklerinin ışığında, yazarın izlediği metodolojik sıra izlenerek, literatürde yer alan kuramsal yazılar ve düşünceler yoğrularak, "kapitalizm ve köylülüğün" tartışılması amaçlanmıştır.

2. İnsan ve Toprak İlişkisinin Tarihsel Dönemeçleri

Toplumların evriminin anlaşılması tarım ve mülkiyet ilişkileri üzerinden tahlil yapılmasını gerektirmektedir. Bu bölüm; ilkel birikimden yerleşik tarıma geçiş ile başlamaktadır. Üretim, paylaşım ve ortak mülkiyet kavramlarının üçü de tarihe yön veren ve toplumsal ilişkileri etkileyen önemli konular olarak yer almaktadır. Yerleşik tarımda artan üretim paylaşmaya ve artan ürünleri saklamaya yönelik çabalara neden olmaktadır. Bu çabalar, depolamayı ve kent idareciliğine olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Eski Yunan ve Roma dönemini anlatan alt başlık ise o dönemin felsefesi ile üretim arasındaki ilişkiyi anlatmaktadır. Wolf ilkel toplumla köylülüğün farkını şu şekilde tanımlamaktadır (Wolf, 1966): İlkel toplumda ihtiyaç fazlası mallar gruplar ya da grupların üyeleri arasında doğrudan müdahale edilir; köylüler ise artıkları hakim bir gruba aktarılan kırsal rençperlerdir. Bu hakim yönetici grup kendisine aktarılan mal ve hizmetleri hem kendi yaşama standardını desteklemek için kullanır, hem de kendileri tarımla uğraşmayan ancak özel mal ve hizmetleri için beslenmesi gereken toplumdaki diğer gruplara dağıtır.

Köymen, bu kitap üzerine yazdığı bir makalede de "Bilindiği gibi kapitalizm öncesi üretim biçimlerinde lord/ağa/bey gibi büyük toprak sahiplerinin elinde siyasi, iktisadi ve bazen yargısal güçler birleştiğinden, bu sistemlerde tarım üreticilerinin artı emeğine temel olarak ekonomi-

dışı mekanizmalarla el konmaktaydı" (Köymen, 2009). Feodalizm ya da Ortaçağ dönemi bugünün tarımsal üretim ve bölüşüm yasalarını anlatmak için temel alınan dönemdir. Feodalizmi kapitalizmden ayıran en önemli özellik artı ürüne feodalizme doğrudan ve güç kullanarak el konulmasıdır. Diğer özellik ise üretimin kar amaçlı değil tüketim amaçlı yapılmasıdır. Tarihsel açıdan mutlak mülkiyet yalnızca Roma döneminde küçük köylü mülkiyeti ise eski Yunan uygarlığında ve Roma'nın çözüldüğü sırasında görülmüştür. İnsanın toprakla buluşmasının, onu işleminin tarihi 12000 yıl önce sanayinin ortaya çıkışı ise 300 yıl öncedir. Kapitalist üretim ve toplum ilişkilerinden doğan sanayiyle birlikte ortaya çıkan köylüden işçiye geçişin hikayesi bundan önceki bin yıllardaki değişimlerden çok farklıdır (Köymen, 2008).

"Mülkiyetin kimé ait olduğu sorusu birçok şeyin cevabıdır. Öncelikle ekonomik sistemin, ortalama gelir düzeyinin, siyasi rejimin, toplum yapısının, insan ilişkilerinin vs. Mülkiyet biçimleri içinde belki de en önemlisi toprak mülkiyetidir. Savaşlar ve toplumların ilişkileri toprak mülkiyet biçimini etkileyen en önemli olgular arasında sıralanmaktadır. Batı Avrupa ülkelerinde de arazi mülkiyetindeki değişiklikler tarihsel olarak ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Özel mülkiyet haklarının ortaya çıkması bu şekilde değerlendirilebilmektedir. Arazi mülkiyeti yapısındaki değişiklikler aynı zamanda refahın ve rantın yeniden bölüşümü ve genellikle siyasi ve ekonomik güce de vurgu yapmaktadır. Arazi reformları üzerinde kurumsal değişikliğin dağıtım sorunu üzerine ekonomi politik çalışmalarında belirtilmektedir. Yaşanan bu kurumsal değişikliğe Marksist ve Neoklasik düşünceler ile farklı yorumlar getirilmiştir. Neoklasik kurumsal iktisatçılar, etkinlik ve verimlilik üzerinde dururken, Marksist iktisatçılar önemli olan kurumlar değişse de değişmese de egemen sınıflar üzerinde etkili olan artı değer üzerine olan düşünceye bağlı olduğunu öne sürmüşlerdir. Böylece, hangi düşünce yapısı belirgin olursa olsun kurumsal değişiklik bulunduğu biçime ve değerlendirme şekline göre mülkiyet biçimini tarihsel süreç içinde etkilemiştir (Swinnen, 2002).

Köymen, bu bölümde özellikle toprak reformunun neden önemli olduğunu etkilerinin nereye kadar gidebileceğini aktarmaktadır. Toprağı olmayan küçük köylüye toprak dağıtmanın ötesinde toplumsal etkileri olan toprak reformlarının önemi bu bölümde bir kez daha anlatılmıştır.

3. Kapitalizm ve Köylülük

Kapitalizm tarımın neresinde? Bu sistem, üretkenleri mi kısılcasına almıştır ağaları mı? Patronların tarım alanında elini güçlendiren veya sınırlayan kısıtların sonu nerede kesişmektedir? Braudel, "pazarı" nehir sularının arasındaki sınıra benzetmektedir (Braudel, 1993). "Engelin şu ya da bu tarafında olmanız halinde, aynı biçimde yaşayamazsınız" derken mübadelenin olduğu her yerde pazarın başladığını ve pazarın da değişimi başlattığını anlatmaktadır. Pazarın neresinde olduğumuz kuşkusuz yaşam biçimlerimiz, düşüncelerimizi, eylemlerimizi değiştiriyor. Marx, bir toplum ne üretmeye ne de tüketmeye son verebilir derken yaşamak için gerekli olanın ötesinde ortaya çıkan mübadele ilişkilerinin farklı pazarları yaratacağını öngörmüştür. Bu pazarlar, ilkel olandan şu an modern olarak adlandırılan pazarlardan alıcı ve satıcı açısından farkı bulunmamaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde kapitalizmin etkisi ekonomisi tarıma dayalı olması nedeniyle daha çarpıcı sonuçlara neden olmaktadır. En düşük maliyet ve en yüksek kar amacıyla piyasa mekanizması içinde her şeyin metalaştırılabileceği kapitalist sistem içinde bu ülkelere bazı kalkınma önerilerinde bulunulur. Öncelikle David Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler" teorisine dayalı dış ticarete üstün olabilecekleri ürünleri üretmeleri gerektiği öğretilir veya dayatılır. Ancak sanayi ülkelerinin üretmeyecekleri tarım ürünü sayısı sınırlıdır. Uzmanlaşma önerileri öncelikle kahve, egzotik ürünler, bazı organik ürünler ve özellikle biyoyakıt amacıyla kullanılan yağ bitkileridir. Dış ticareti artırma yoluyla döviz kazanma umuduyla yetiştirilen bu ürünlerin bazı ülkelerdeki destekleme mekanizmaları yoluyla aşırı üretim olmuş ve böylece çiftçinin eline geçen fiyatlarda düşüşe neden olmuştur.

Köymen, bu kitap üzerine yazdığı bir makalede de başka bir makalesinde bu durumun Dünya Bankası (DB) önerileri ile somut tahlilini yapmıştır. DB, projeli kredi desteği verdiği ülkelerde genellikle aynı reform programları uygulamıştır. "Hükümetler, tarımsal fiyat istikrarını sağlamasın, kıtlık için minimum rezerv buldursun, köylülere ve yoksullara verilen tüm destekler kaldırılсын. Böylece sihirli "piyasa güçleri" nin bütün sorunları üstelik de istikrar içinde hallededeceği iddia edilir. Ama nedense, az gelişmiş ülkelere dayatılan bu politikalar hiçbir gelişmiş kapitalist ülkede uygulanmaz; çünkü onların insanları için yiyecek güvenliği sorunu piyasalara bırakılmayacak kadar hayati önemdedir (**Köymen, 2008**). Ayrıca söz konusu ülkeler, dışarıya bağımlı oldukları ürünleri kendi topraklarında yetiştirmek için üreticilerini teşvik ederken tarım ülkelerini kendi ürünlerine bağımlı hale getirmeye çalışmışlardır. Günümüzde gen teknolojisinden, tarım ilaçlarına, gübrelere, toprak yerine kullanılan substratlara (yetiştirme ortamları) vb. kadar çoğu alanda başka ülkelere bağımlı bir şekilde üretim yapan ülkeler bulunmaktadır. Bu bağımlılık ilişkisi mülksüzleşmeyi mülksüzleşme de bağımlılığı beraberinde getirerek kendi içinde kısır döngüye neden olmaktadır. Mikro kredi veya mikro finans ile kırsal alandaki yoksulluğun çözülmesi ise bu bağımlılık döngüsüne katkıda bulunacaktır. "Dünya kapitalist işleyişinin temel özelliği eşitsiz gelişmedir; diğer bir deyişle, geri kalmışlık ve gelişmişlik aynı zamanda gerçekleşmektedir. Çevre ekonomiler, merkez ekonomilerle bu ilişkiye kilitlemişlerdir" (**Köymen, 2008**).

Köymen, "Mülksüzleşme ve Bağımlılık" bölümünde bu tartışmaları, I. Dünya savaşı sonrasında yaşanan gelişmelerle ve uluslararası ticaretin gelişmesinin etkilerini farklı kalkınma kuramlarından örnekler göstererek sürdürmüştür.

4. Türkiye

Türkiye için tarım hakkında bir şeyler yazmak ve ifade etmek oldukça güç bir iştir. Tarımın kendi içinde özgüllükleri bir yana geniş bir coğrafya için tarımdan bahsetmek için iyi gözlem yapabilme ve tarih

okumalarını sentezini yapmak gerekmektedir. Türkiye gibi coğrafyası geniş, farklı kültürel ve etnik toplulukları barındıran, bir ülke için tarımsal yapıdan bahsetmek ve bunu bütünlük içinde gerçekleştirmek önemlidir.

Osmanlı dönemi, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından geriye kalan en önemli konular arasında toprak mülkiyetine göre şekillenen sosyal sınıflar olmuştur. Derebeyi, toprak ağası, toprak sahibi köylü ve topraksız köylülere ilişkin veriler bölgeler arasında farklı olsa da mülkiyet ilişkileri farklı biçimlere dönüşmüştür. Halen, Türkiye'nin en modern seralarının olduğu bölgelerde bile ortakçılık mülk sahibi açısından en çok tercih edilen mülkiyet biçimi olmaktadır. 1920'lere geldiğinde ise toprak mülkiyeti ile ilgili politikalar üretilmeye başlanmıştır. Yasal düzenlemeler, özel mülkiyeti teşvik etmek ve koruma amaçlı hazırlanmıştır. Mülkiyet ve tarımda makineleşmeyi teşvik yasaları ile ekilebilir tarım alanlarının artırılması amaçlanmıştır

Boratav, az gelişmiş yapılarda tarım işçiliği, küçük meta üretimine ve kapitalist ilişkilere karşılık gelebileceği gibi, yarı-feodal bağımlılıkların izlerini de taşıyabilir olduklarını yazmıştır (**Boratav, 2003**). Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinde Batılı ülkelere göre farklı bir rota izlenmiştir. Bunun nedenleri arasında iç ve dış değişkenler olduğu kadar büyük toprak mülkiyetinin iktisadi ve siyasi gücü çok büyük olmuştur. Ağalıktan patronluğa geçiş, feodalizmden kapitalizme geçişi anlatmaktadır. Üretici ile çiftçi tanımları ise zaman içinde farklılaşmıştır. Büyük sermayedarlar için tarım ve hayvancılık yeni bir alan değildir ancak boyut değiştirmiştir. Diğer yandan, köylüğün tasfiyesi ile demokrasi arasında kurulan ilişki büyük sermayedarların büyük çiftliklere sahip olması ile olunacağını savunan kişiler bulunmaktadır. Köymen, çeşitli varsayımlar bu söylemlerde bulunanları eleştirmekte ve "Türkiye'nin en büyük sermaye grupları demokrasinin gelişmesi için çaba harcamış da köylüler mi bunu engellemiştir?" sorusu ile bu varsayımlar ile bir yere varılamayacağını altını çizmiştir. Bir diğer yapılan yanlış tahlil ise Türkiye'de yapılan tarımsal üretim ve yapıyı sürekli bir şekilde sanayileşmiş ülkeler ile karşılaştırmaktır. Köymen'in

kitabının son alt bölümünde yer alan "Tarım ve köylülük üzerine tartışmalar" da köy edebiyatından (Sabahattin Ali, Kemal Tahir, Yaşar Kemal vb.) örnekler, Behice Boran, Muzaffer Erdost, Çağlar Keyder'in yaptığı çalışmalar ile kendi akademik yaşantısından aktardığı deneyimleri 1980 sonrası döneme vurgu yaparak tartışmıştır.

Sonuç Yerine

Bu kitap, her şeyin unutulduğu ve göz ardı edildiği bir ortamda, tarım ve köylülüğün önemini ve ağırlığını hissettirdiği Türkiye'de geriye dönüp hatırlama ve bugünü anlamak için değerli bir eserdir. Oya Köymen, belki yazımı ciltlere sığmayacak kuramları ve bilgileri bu kitapta eksik bir konu kalmadan detayları ve geniş literatür kaynakları ile okuyuculara aktarmaktadır. Tarım, gıda ve tarih konularına ilgi duyanlar için farklı okumalar yapmak isteyenler, kaynakçada yer alan önemli eserlere ulaşabilmekte ve eklerde yer alan tarım istatistiklerinden faydalanabilmektedirler. Yazarın belirttiği gibi, büyük köylü kitlelerinin yerlerinden yurtlarından sürülmesinin en önemli etkilerinden birisi yabancılaşma, gittikleri yerlerde "adam yerine konmama", gettolaşma ve yabancı ortamlarda "tutunmaya" çalışırken yaşadıkları acılar ve kimsesizlik duygusudur. Bizlere de sadece bu gerçeği, tarihe bir not olarak bırakmak sorumluluğunu yerine getirmek kalmıştır.

Yazar hakkında birkaç not

1967-1977 yıllarında ODTÜ, 1977-1983 ve 1990-2003 arasında Boğaziçi Üniversitesi ekonomi bölümlerinde öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Prof.Oya Köymen'in uzmanlık alanı 19 ve 20. yüzyıl Avrupa, 19. yüzyıl Osmanlı, 20. yüzyıl Türkiye iktisat tarihi ve tarım ekonomisidir. Yazarın diğer kitapları;

Keban Köylerinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Yeniden Yerleşim Sorunları; Türkiye Tarımında İşletmeler Arası Farklılaşma ve Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1976 ODTÜ Yayınları), Türkiye Tarımında İşletmeler Arası Farklılaşma, (1979 BÜ Yayınları), Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi: 1923-1938 (1981 BÜ Yayınları), Sermaye Birikirken: Osmanlı, Türkiye, Dünya (2007 Yordam Kitap)'dır.

Kaynakça

Boratav, K. (2004). Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm, İmge Kitabevi 3. Baskı.

Braudel, F. (1993). Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, Cilt II Mübadele Oyunları, Gece Yayınları.

Hobsbawm, E. (2009). "Sıra Dışı İnsanlar; Direniş, İsyân ve Caz", Yordam Kitap, Çev.İşitan Gündüz.

Köymen, O. (2009). "Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar", Mülkiye 2009 Cilt: XXXIII Sayı:262

Köymen, O. (2008). "Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar", Yordam Kitap, 1.Baskı

Lenin, V.İ. (1976). Tarımın Sorunları, Çev. Serpil Güvenç, Sol Yayınları.

Swinnen. J F.M. (2002). Political reforms, rural crises, and land tenure in western Europe Food Policy 27 (2002) 371-394.

Wolf, E. (1966). Köylüler, Çev. Abdülkadir Sönmez. İmge Kitabevi, I. Basım, 2000.